

ÖSSZEFOGLALÓ

Bármely országban járunk, akár a 19. században dominánssá váló nemzetállamokban, avagy birodalmakban, akár a 20. század folyamán vagy a modernnek kikiáltott 21. elején, az állam és a szervezett oktatás kapcsolata, ill. előbbi ráhatása az utóbbira, szinte semmit nem változott. Amit változásnak érzékelünk, az csupán a két elem közötti oda-visszahatás erőssége, intenzitása, erőszakossága és annak ideológiai alapozása.

Kutatásunk arra irányult, hogy időrendi sorban ismertetve bemutassa, milyen szoros szimbiózisban fejlődött a függetlenné vált ukrán állam és közoktatásügye napjainkig. Célunk volt, hogy történelmi tényekkel, forrásokkal alátámasztva kísérjük végig azt a folyamatot, mely során egyértelművé válik, hogy minél gyengébb az állam és hatalma, annál megengedőbb és lojálisabb, ill. ahogy megerősödik az állam élén álló emberek „hatalmi öntudata”, úgy válik egyre inkább „diktatőrükssá” az államhatalom a jövő generációit befolyásolni képes közoktatással szemben. A kutatás befejeztével megállapítható, hogy az ukrán oktatásügy – akár bármely magát nemzetállamnak definiáló mai ország – teljes mértékben az épp aktuális hatalom számára előnyös ideológiát propagálja intézményeiben. Ez független attól, hogy az ország nemrég, avagy több száz éve nyerte el állami függetlenségét. Tanulmányunk elkészítéséhez, a történelemtudományban talán legrégebben használt, primerforrásokkal való munkamódszert alkalmaztuk.

Kulcsszavak: nemzeti oktatási rendszer, nemzeti prioritások, ukrán közoktatás, oktatás és ideológia.

ABSTRACT

In this research we intended to describe the issue of tight symbiosis between the independent Ukraine and its public education. Accompanied with historical facts our aim was to examine the process of governmental intervention in the education. I would like to support the assumption that if a supremacy of the state is weak it becomes more loyal and democrat towards the issue of education, but if the force-awareness of the ruling elite is strengthened, ‘head of the state’ becomes more and more totalitarian against the public education, which has the central influence on the growing generation. The results of the study show that the Ukrainian state education – similarly to other nation states’ educational system - it propagates the recent ideologies, in the educational institutes, for the benefit of the actual government. It is irrespective from the fact that whether the state won its independence recently or several hundred years before. We applied one of the oldest primer source technique as our science of history’s research method.

Keywords: national education, national priorities, Ukrainian education, education and ideology

Szamborovszkyné dr. Nagy

Ibolya

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai
Magyar Főiskola, könyvtárigazgató
Beregszász, Ukrajna
sznibolya@kmf.uz.ua

ÁLLAMÉPÍTÉS ÉS OKTATÁSÜGY – A FÜGGETLEN UKRAJNA OKTATÁSPOLITIKÁJA 1991–2010 KÖZÖTT

*State building and education – The educational policy
of independent Ukraine in the period 1991–2010*

*Država i obrazovanja – obrazovna politika
nezavisne Ukrajine u periodu 1991–2010*

Bevezető – Az új állam születésének körülményei

1990-ben még hivatalosan nem számolták fel a Szovjetuniót, mikor a heves nemzeti függetlenedési események közepette, március 30-án az Észt Legfelsőbb Tanács törvényt fogadott el Észtország állami státusáról, május 4-én pedig Anatolij Gorbunov lett elnök bejelentette Lettország állami függetlenségének helyreállítását. Ezeket Mihail Gorbacsov május 14-én még érvényteleníteni tudta. Amikor június 12-én az OSZFSZK Legfelsőbb Tanácsa elfogadta Oroszország függetlenségi nyilatkozatát, ami deklarálta az Orosz Föderáció politikai és gazdasági önállóságát (Krausz-Szilágyi, 1992:278-279) – már nem volt visszaút. Az orosz lépést példaértékűnek tekintette a többi tagköztársaság is, s 1990 végéig szinte mindegyik kikiáltotta függetlenségét. Az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa 1990. július 16-án tette ezt meg az Ukrajna állami függetlenségéről szóló nyilatkozatban (Vidomoszi, 1990). Az akkori Legfelsőbb Tanács elnöke Leonyid Kravcsuk, a későbbi első ukrán elnök nyilatkozta 1990 júliusában: „Jelenleg a Szovjetunió kivül élni azt jelenti, nagyon sokat veszíteni a jelenben és a jövőben egyaránt, vagy talán mindent” (Presszkonferenciája, 1990). A Legfelsőbb Tanácsban heves politikai harc folyt az azonnal kiválni akarók és a Szovjetuniótól elszakadni még nem akarók között, mégis július 3-án elfogadták „Az USZSZK gazdasági önállóságáról” szóló törvényt (Litvin, 2000:53). Szeptember 30-án Kijevben a nemzeti ellenzék több mint 100 ezres tüntetést szervezett, hogy a polgári erők hozzák létre a nemzeti kerekasztalt, s közös megegyezéssel a „népi bizalom” kormányát is. Ennek az évnek a végére Ukrajnában már kialakult a többpártrendszer (Harany, 1996:419).

1991-ben a Szovjetunióban a gazdasági, politikai és társadalmi krízis elérte tetőfokát és Gorbacsov, hogy a Szovjetuniót egybetartsa, 1991. március 17-ére népszavazást írt ki. Hat szövetségi köztársaság megtagadta a népszavazás megtartását, ám az USZSZK Legfelsőbb

Tanácsának kommunista többsége támogatta. A népszavazásra kivitt kérdés a következő volt: „Szükségesnek tartja-e a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének mint egyenjogú szuverén köztársaságok megújult föderációjának a fennmaradását, amely teljes mértékben szavatolja minden nemzetiség jogát és szabadságát?” Az ukrán Legfelsőbb Tanács még egy kérdést helyezett a szavazólapra: „Egyetért-e Ön azzal, hogy Ukrajnának a Szovjet Szuverén Államok Szövetségében kell maradnia az Ukrajna állami szuverenitási nyilatkozata alapján?” A referendumon a szavazatra jogosultak 83,5%-a vett részt az USZSZK-ban, akik közül az első kérdésre 70,2% válaszolt igennel, míg a másodikra 80,2%. Ez ellentmondásos helyzetet hozott, de mindenki azt hallotta ki belőle, amit szeretett volna.

1991. június 4-én a Legfelsőbb Tanács elfogadta Ukrajnának „Az oktatásról” szóló törvényét (Vidomoszi, 1991:451), július 5-én pedig Az elnöki tisztség bevezetéséről az Ukrán SZSZK-ban és az Ukrán SZSZK Alkotmányában (Alaptörvényében) végzendő változtatásokról és kiegészítésekről (Vidomoszi, 1991:445). Az új föderációs szerződés megkötését 1991. augusztus 20-ára tűzték ki, de 19-én a Szovjetunió elnökhelyettesének – Janajevnek a vezetésével puccsot hajtottak végre Gorbacsov ellen. A puccs sikertelen volt, mert a lakosság nem támogatta, ill. az Orosz Föderáció elnöke, Borisz Jelcin, ellene fordult. Az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa (a magukat nacionalista hazafiaknak nevezőket kivéve) nem nyilvánított véleményt, s még erkölcsi támogatást sem nyújtott Oroszország elnökének. Augusztus 20-án viszont a Legfelsőbb Tanács Elnökségének ülésén azt a határozatot fogadták el, hogy Ukrajna területén nem hajtják végre a Rendkívüli Állapot Állami Bizottsága utasításait. Amikor a moszkvai események egyértelműen a puccsisták bukását mutatták, és az Orosz Föderáció létrejöttével, de facto, a Szovjetunió széthullása valósággá vált, az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa soron kívüli ülészakán, 1991. augusztus 24-én elfogadta az Ukrajna függetlenségét kihirdető nyilatkozatot (Vidomoszi, 1991:502). 1991. szeptember 4-én a Legfelsőbb Tanács épületére felhúzták a kék-sárga nemzeti lobogót, október 8-án jóváhagyták az Ukrajna állampolgárságáról szóló törvényt (Vidomoszi, 1991:701). A Legfelsőbb Tanács szeptember 12-én határozott a Szovjetunió egyes törvényeinek ideiglenes hatályban tartásáról az utódállam területén (Vidomoszi, 1991:621). Aztán sorozatban következtek az állami érdekeket kifejező törvények és rendelkezések, melyek közül ki kell még emelni a december 1-jei népszavazást, mely a Függetlenségi nyilatkozat jóváhagyásáról és az ország első elnökének személyéről hivatott véleményt mondani. A nyilatkozatot a voksolók 90,32%-a támogatta, s az új állam első köztársasági elnökének Leonyid Kravcsukot választották. E decemberi referendum után kezdték elismerni a világ további országai Ukrajnát mint független államot. December 8-án a Belovezskaja puccsában Kravcsuk is aláírta a Független Államok Közösségének megalakításáról szóló szándéknyilatkozatot – mondván a december 1-jei népszavazás fölülírta a márciusit (Argumenti, 1993) – amit december 21-én Alma-Atában, Grúzia és a Baltikum nélkül, tizenegy egykori tagköztársaság fogadott el. 1991. december 25-én végleg megszűnt a Szovjetunió, és az ukrán utódállam törvényhozása gyorsított tempóban fogadta el az államépítéshez elengedhetetlen törvényeket, rendelkezéseket – többek között a külpolitikai stratégiáról, himnuszról, nemzeti valutáról, bíróságokról, a politikai egyesületekről.

Az első évtized: a közoktatás nemzeti igények szerinti átformálása

A független Ukrajna – saját történészei, politikusai szerint – magas oktatási potenciált örökölt a szovjet időszakból, mivel 1991-ben a foglalkoztatottak 93%-a rendelkezett középiskolai vagy felső végzettséggel (Litvin, 2000:283). Mindezt az ország vezetése meg is szerette volna tartani, ill. az 1990-es évek végéig európai színvonalra fejleszteni annak rendszerét. Az első évtizedben az e kérdéskörben elfogadott rendeletek és törvények igen látványosan fogalmazták meg ezt az óhaját, ám azok zöme meg is maradt óhajnak, mivel a deklarálásuk után kevés került megvalósításra.

A fent említett, 1991. június 4-én elfogadott Az oktatásról szóló törvényt tartják Ukrajnában a közoktatás alapjának, mely rögzítette az oktató-nevelő munka fejlesztésének főbb irányelveit, működtetési és igazgatási rendszerét, a pedagógusok jogait és kötelességeit. Ám nem ez volt az oktatás uniós központi irányításától való leválasztásának és önállósulásának első lépése a köztársaságban, ami szinte párhuzamosan haladt a politikai önállósodással, de nem szinkronban azzal. Ugyanis 1991. május 22-én az USZSZK Közoktatási Minisztériumának Kollégiuma határozatot fogadott el Az ukrán nyelv és más nemzetiségi nyelvek fejlesztéséről szóló állami tervezetről az USZSZK-ban a 2000-ig terjedő időszakra. A rendelkezés elsősorban az ukránnak mint államnyelv védelmének és fejlesztésének célját szolgálta, ill. feladatul tűzte az oktatás nemzeti koncepciójának kidolgozását. Elrendelte a lakosság nemzetiségi összetétele alapján való oktatási rendszernek a felmérését és kiépítését. E rendelet kapcsán kezdődött el az állam által finanszírozott intézmények oktatási nyelvének váltása oroszról ukránra. Az árva gyerekek számára működő iskola-internátusokban az oktatás és foglalkozások az 1992/93-as tanévtől már csak ukrán nyelven folyhattak. Az orosz tannyelvű iskolákban lehetőséget adtak ukrán párhuzamos osztályok nyitására, ha azt 8-10 szülő kérvényezte. A szakmai-műszaki iskolák ukrán nyelvre való átállását fokozatosan 2000-ig tervezték megoldani, ám az valójában már az 1995/96-os tanévben befejeződött. Rendelkeztek még az ukrán nyelv nemzetiségi iskolákban való oktatásának tudományos és pedagógiai alapjai kidolgozásáról. Emellett azonnali hatállyal és kötelező jelleggel bevezették az ukrán nyelv tanítását a moldáv, lengyel, román, magyar tannyelvű iskolákban és azon oroszokban is, ahol a bolgár, gagauz, krími-tatár gyerekek tanultak. Ezután külön kiadó foglalkozott az ukrán nyelv oktatásához szükséges kiadványok gondozásával, és anyagi támogatásban részesítették az ukrán kultúra és történelem területén kutatásokat végzőket.

A továbbra is élő és működő iskolatévé és rádió műsorait az 1991/92-es tanévtől csak ukrán nyelven közvetítették, s ettől a tanévtől új tárgyak bevezetéséről is rendelkeztek – Ukrajna népköltészete, Ukrajna néprajza és népismerete. Öt év haladékot adtak a földrajzoktatásához elengedhetetlen kartográfiai kellékek és segédletek ukrán nyelvűre való cseréjére, s 1992-től a számítástechnika alapjait is már csak ukránul oktathatták a középiskolák. Az 1991/92-es tanévtől minden állami tanárképző főiskolán, minden felvételi vizsgát csak ukrán nyelven lehetett fogadni, és három év alatt át kellett állítani az egész oktatást ukrán nyelvre, ill. azonnal bevezették minden felsőfokú intézményben a hivatalos ukrán nyelv tanítását.

Ukrajna mindig számon tartotta a határain kívül élő ukránokat, akiket nemzettársainak nevez. A kormány és a Közoktatási Minisztérium minden évben 50 főt vesz fel olyan tanfolyamra az egykori Szovjetunió tagköztársaságaiból és bármely más országból, ahol ukránok élnek, amelynek elvégzése lehetővé teszi, hogy ukrán nyelvet, irodalmat és történelmet oktassanak otthon, saját közösségük számára.

A fent említett oktatásról szóló törvény csak ezután látott napvilágot, s ennek fényében kell tárgyalni. A törvény még mindig a sokoldalúan művelt egyén képzését akarta elérni. Az oktatásirányítás központi szerve Ukrajna Oktatási Minisztériuma, mely az Ukrán Tudományos Akadémia és Pedagógiai Tudományok Akadémiájával együtt a tudományos és módszertani alapot biztosítja a közoktatás számára. Ez a törvény azonban számos módosításon esett át: 1992. december 26-én kelt 12–92., és december 31-én kelt 23–92. sorszámu, ill. 1993–96 között hat Legfelsőbb Tanácsi törvény idevágó rendelkezése is módosította. Később 1996. március 23-án a Legfelsőbb Tanács új szerkesztésben fogadta el a törvényt (Zahalna, 2003/I:42). Ennek szövegén még ugyanazon év december 17-én, majd 1998. október 10-én a Legfelsőbb Tanács törvénye újra módosított. Az 1991-ben kiadott, akkor liberális, nyitott, megengedő és pragmatikus törvény alapján a Szovjetunió 1973 és 1988 között kialakult oktatási törvényén alapult, csak ideológiai kötöttségek nélkül. Az 1991 júniusában, első szerkesztésben elfogadott törvény szövege jogi lehetőséget biztosított a magánszektor számára az oktatás területén. Ám az 1991–98 közötti, fent említett pótlások, kiegészítések, újraszervezések és módosítások azt eredményezték, hogy az időközbeni belpolitikai hatalmi harcok következményeként, ill. az 1991–92 folyamán kialakított Oktatási Minisztérium egyetlen központi hatalmi szervként az állami politikát monopolizálta az oktatási szférában. Így a középszintű oktatásban a magánszektor nem tudott teret nyerni, s 1999-ben is mindössze 0,23%-ot tett ki a nem állami iskolákban tanulók aránya (UNESCO, 2000). A 2000/2001-es tanévben a nem állami szektor oktatási rendszerében tanulók aránya a középfokú oktatásban 1% körül volt (Szeredni, 2001), míg a felsőoktatásban – 8% (Osznovni, 2001). Emellett a túlzott hatalomkoncentráció és központosítás mellett azonban nem fogalmazták meg az Oktatási Minisztérium felelősségi és beszámolási kötelezettségét a civil szféra és az állampolgárok felé.

Mivel egyértelmű volt, hogy sem az oktatásról szóló törvény, sem az 1991. májusi rendelet nem azonnal bevezethető elvárásokat állított a közoktatás elé, ezért 1991. június 19-én, az USZSZK Közoktatási Minisztériumának Kollégiuma elfogadott egy átmeneti tervezetet, ami az 1991–95 közötti időszakra készült. Ez főleg az oktatás szervezését és tartalma szemléletének változásait határozta meg, ill. a piaci formára való termelési átállás miatt annak védelmét és további működését próbálta megszervezni. E dokumentum helyzetelemzéséből megtudhatjuk, hogy az 1990-ben, az Ukrán SZSZK-ban az iskolák számából 15,2%-ot tettek ki az elemi, 35,3%-ot a nem teljes középiskolák (kilencosztályosok) és 49,5%-ot a középiskolák aránya. Az elemi iskolák alacsony száma a kistelepülések ellehetetlenülését és megújulási képességük elvesztését vonta maga után, ill. a városi lakosság aránytalan növekedéséhez vezetett a köztársaságban. A falusi településeknek majdnem felében nem működött semmilyen iskola, miközben a városi iskolák tanulóinak

21%-a csak a második váltásban tudott tanulni. S bár a 15 300 ukrán tannyelvű iskola, ami 1991-ben a köztársaságban működött, az iskolák 73,6%-át tette ki, az ukrán nyelven tanulók aránya csak 50,4% volt. Ez nem felelt meg az USZSZK lakossága nemzetiségi arányainak, s így az 1991-es adatok szerint, az ukrán nemzetiségű tanulók 20-22%-a orosz tannyelvű iskolában tanult.

1991. szeptember 12-én az Oktatási Minisztérium Kollégiuma az Ukrajna középfokú általánosan képző iskoláinak koncepciójáról szóló határozatában felújította az iskola kultúrateremtő funkcióját, valamint az oktatás tartalmába a nemzeti történelmet is bekapcsolta (IZMO, 1992:3). Itt jelent meg először az a megfogalmazás, hogy az állam és a társadalom érdekeinek összehangolása érdekében, ill. a felnövekvő generáció regionális és helyi nemzeti-kulturális igényeinek kielégítése céljából az oktatás tartalmát két elemre bontják: államira és iskolaira. Az állami komponens azokat a tárgyakat tartalmazza, melyek mindenki számára kötelezőek Ukrajna területén, míg az iskolai komponensbe olyan választható tárgyak kerültek, melyeket helyi szinten a szülők igénye, ill. az iskola lehetőségei szerint kellett választani. Az orosz nyelvet már nem sorolta az államilag kötelező tárgyak közé a nemzetiségi nyelven oktató iskoláknál, míg az ukrán iskolákban a kommunikációra való felhasználás céljából, alkalmazási szinten el kellett még sajátítani azt.

Ukrajna oktatáspolitikáját vizsgálva több olyan elemet is találunk, ami az egykori Szovjetunióra volt jellemző, s amit a független utódállam oktatási rendjében is meghagytak. Ilyen a Szovjetunióban kidolgozott magántanulói rend, ami fennmaradt, csak a vizsgákat egységesítették (IZMNO, 1991/22:2-5). Az unió fennállásának utolsó 15 évére volt a legjellemzőbb a formaruha kiterjesztése az általánosan képző és szakiskolák tanulóira. Ukrajnában Kucsma elnök kezdeményezte újra az iskolai forma bevezetését 1996. június 12-én kiadott törvényerejű rendeletével (Zahalna, 2003/I:395). Hazai alapanyagból szándékozták elkészíteni a formaruhákat, ám végül mind a mai napig nem sikerült általánosan bevezetni az egész ország területén, amiben közrejátszott a folyamatos anyagi gondokkal küszködő lakosság passzivitása, ill. ellenzése is. Megmaradt még a szovjet rendszer által gyakorolt, a pedagógusi beosztásban dolgozók számára az évi 56 naptári napot kitevő fizetett szabadság biztosítása (Zahalna, 2003/II:119). Ahogy a Szovjetunióban, úgy Ukrajnában is fontosnak tartják a katonai-hazafias nevelést. 1999-ben a kormány egy nemzeti programot indított el a kérdésben.¹ 2000. november 30-án pedig Viktor Juscsenko kormánya erősítette meg a sorkatonai behívás előtti katonai képzést az oktatási intézményekben, amit Ukrajnában addig is folyamatosan tanítottak a Szovjetunió széthullása után (Zahalna, 2003/II:374). Amikor ezt a Szovjetunióban 1970-ben bevezették, azt a társadalom és az oktatás militarizálásaként értékelték a kortársak és az utókor egyaránt. Behívás előtti katonai képzés minden középiskolában, szakmai-műszaki iskolában és az I-II. akkreditálású felsőoktatási intézményekben folyik. A tárgyat, akár az egykori Szovjetunióban, tartalékos tisztek vagy katonák oktathatják, akiknek felsőfokú végzettségük van, esetleg a testnevelő tanárok, s csak ukrán nyelven.

¹ A program elnevezése „A lakosság hazafias nevelésének, egészséges életformájának, szellemi emelkedettsége fejlődésének és a társadalom erkölcsi alapjai erősítésének nemzeti programjáról” volt.

A fenti rendeletek, melyek a szovjet éra oktatáspolitikája egyes szegmenseinek jogfolytonosságát mutatták, abban különböztek az előd rendelkezéseitől, hogy az esetek zömében az egymás utáni határozatok nem voltak következetesek, egymásra épülők, ill. a rendelkezések, melyek tartalma önmagában szakmailag szakszerű is volt – deklaratív formában maradtak csak (Lukovenko és társai, 2012:11). Utóbbi jellemző szinte a mai napig tetten érhető: a rendelkezések és azok teljesítése között igen nagy eltérések figyelhetők meg, amit az esetek többségében a kedvezőtlen gazdasági helyzettel, a közigazgatási reform lassú végrehajtásával indokoltak.

Az oktatás terén elfogadott egyik legjelentősebb határozatnak az 1993. november 3-i kormányrendeletet tartják, amit 1996. május 29-én kiegészítettek. Az állami-nemzeti oktatási (a XXI. század Ukrajnája) tervről szóló Miniszteri Kabineti rendelkezés arra tett próbálkozást, hogy az ukrán oktatási rendszert a fejlett országok szintjére emelje annak gyökeres szerkezeti és szervezési megreformálásával, ill. az oktatási szférában az állami monopólium leküzdésével (Lukovenko és társai, 2012:25). Ebben a tervzetben a közoktatás a prioritást élvező kategóriába került volna, ill. a decentralizáció elve alapján az irányítás átment volna a regionális oktatási szervek kezébe, s az irányítás így állami-civil kategóriába kerülhetett volna (Szkiba-Terescsuk, 2006:40-45). Ám ennek a kormánytervezetnek a zöme csak az elképzelések meghirdetésének szintjén maradt, amiben közrejátszott, hogy a begért piaci reformok fokozatossága a gyakorlatban nem valósult meg, hanem kezdetét vette a gazdasági liberalizáció szűkülése, és ennek megfelelően a gazdaságirányításban is visszatértek az adminisztratív-bürokratikus módszerekhez. 1993-ban ehhez hiperinfláció csatlakozott, ill. 1994-re még az elkezdett gazdasági reform is teljesen leállt. A gazdasági és szociális válság elmélyülése közepette a politikai elit csak a belpolitikai harcokkal, ill. a soros elnökválasztással volt elfoglalva. Az 1993-96 közötti éveket a helyben topogás, a pangás idejének nevezik az ukrán oktatásügyben, mivel az ágazat folyamatos pénzelvonásai miatt nemhogy újabb reform-lépéseket nem tudott tenni, de még az addig elkezdetteket sem tudta folytatni. Ebben annak is nagy szerepe volt, hogy az oktatás irányítására kinevezett vezetők politikusok voltak, nem szakemberek (Lukovenko és társai, 2012:37).

A pangás időszakában az oktatásban változást sürgető kezdeményezés az új elnök, Leonyid Kucsma kezébe ment át. 1994. szeptember 11-én kiadott törvényerejű rendelete az oktatási dolgozók szakmai ünnepéről határozott, amit minden év október első vasárnapján méltatnak, az 1995. június 16-i, mely helyett pedig az általánosan képző iskolák tankönyvének kiadását sürgette meg (Zahalna, 2003/I:367,417). Ugyancsak ő kezdeményezte 1995-ben törvényerejű rendeletével Az év tanára elnevezésű országos verseny elindítását. Az Oktatási Minisztérium javaslata alapján utóbbit az elnök a nemzeti oktatási rendszer fejlesztésében való aktív részvétel céljából hirdette meg. Az azóta évente megrendezésre kerülő verseny győztesei megkapják az Ukrajna érdemes tanára címet is.

Fent már említettük, hogy 1996. március 23-án a Legfelsőbb Tanács új szerkesztésben fogadta el Az oktatásról törvényt. A változtatások eredményeképpen létrejött törvényi szöveg sok tekintetben visszalépést mutatott az első változathoz képest. Szakértők szerint ez a forma már nem számolt a tervgazdálkodásról a piaci formákra való átállás feltételeivel,

nem tartotta szem előtt a globális folyamatokat, melyek lényeges változtatásokat vártak el az oktatásirányításban és annak célja meghatározásában egyaránt. Egyáltalán nem vette figyelembe a nyugati országok piactudományában működő oktatásának eddigi tapasztalatait (UNESCO, 2000). A felemáság, mely a törvényt jellemzi, az ország területi és belpolitikai megosztottságát tükrözi, ugyanis a történelmileg nyugat- és közép-ukrán földeken, ill. a keleti és déli területeken – a különböző nemzetiségi összetétel miatt különböző kulturális és mentalitási tényezők dominálnak. A zömmel ukránok lakta nyugati és középső területeken szerettek volna visszatérni a II. világháború előtti iskolaszervezethez – gimnáziumi és líceumi oktatással addig az orosz többségű keleti és déli megyékben ragaszkodtak a szovjet időben kialakított lineáris oktatás-felépítéshez. Végül ez az állapot (kényszer) szülte azt a vegyes rendszert, hogy a közoktatásban a 11 (12) éves lineáris tanítási rend és a gimnáziumi, líceumi, kollégiumi egyaránt jelen van, míg a közösségi és magánszektorban csak az egykori gimnáziumokat és líceumokat találjuk.

1997 májusában a kormány három rendeletet adott ki „A szakmai képzés rendszerének reformjáról, A felsőoktatásban folyó szakemberképzés új jegyzékéről, A tudományos-előadói káderek szakmai minősítésének új normáiról és a felsőoktatási intézmények akkreditálásáról, melyek mind az adott időszak gazdasági állapotaihoz próbálták igazítani az oktatás e szegmenseit, két-háromszorosára csökkentve az állami költségvetésnek az oktatásra fordított részét. Mindez azt vonta maga után, hogy a megmaradt anyagiak a fennálló oktatási rendszer fenntartására sem voltak elegendők, nemhogy annak a reform miatti átalakítására vagy bővítésére. Az OM is érzekelte, hogy a gazdasági krízisben az oktatás és tudomány a társadalom szemében nagyot veszített presztízséből, ill. a fokozatos költségcsökkentések a fennálló oktatási rendszer normális funkcionálását is veszélyeztetik. Ez abban is megnyilvánult, hogy az 1997-re betervezett 335 középiskolai tankönyvből mindössze 51-et, a felsőoktatás számára esedékes 205 címből pedig csak 10-et jelentettek meg (IZMO, 1997/24:11-13). Olyan negatív tendenciák váltak általánossá az ország területén, mint a bölcsődék és óvodák sorozatos bezárása, az 1. osztályba való beiskolázás felvételihez való kötése, ill. a szülőktől különböző jogcímekek alatt való pénzek szedése. A tanári bérek kifizetése terén, az 1997/98-as tanévben már 500 millió hrvnyia tartozás halmozódott fel az állam részéről, a pedagógusok minden intézményi szinten tömegesen hagyták el a pályát, sokuknak a pusztta megélhetése került veszélybe. Az 1997. szeptember 1-jei adatok szerint az országban 2600 tanári, ill. 7 ezer termelői oktatást irányító mesteri állás volt betöltetlen (IZMO, 1997/19:5). A pedagógusi bérek terén az állami tartozás az 1998/99-es tanévben, ukrainai átlagban két, egyes megyékben az 5-8 havi bérelmaradást is elérte (UNESCO, 2000). 1999. szeptember 1-jére az államnak az oktatási dolgozókkal szembeni tartozása 144 millió 945 600 hrvnyit tett ki, aminek 40,6%-át az alapbér, 15,2%-át a különböző pótlékok, 44,2%-át pedig a ki nem fizetett ösztöndíjak tették ki (IZMO, 1999/24:8). Ez a tendencia egész 2000-ig tartott, s az alapbérhátralekokat csak ekkorra tudták kiegyenlíteni. Az ország gazdaságában 1999-ben észlelték először a stabilizáció jeleit, amikor a hazai össztermelés csökkenése megállt, és ez az állami költségvetési hiány csökkenését vonta maga után.

Az 1991-től létező országnak csak 1996. június 28-án fogadták el az alkotmányát.

Az alaptörvény 10. és 53. cikkelyében foglalkozik az oktatás kérdésével. A 10. cikkely kijelenti, hogy Ukrajnában államnyelv az ukrán, vagyis a munka, ügyvezetés és -intézés, dokumentáció nyelve az ukrán. Az 1991-es oktatási törvény pedig lefektette, hogy az állami és nem állami óvoda, az általános és a középfokú iskola, a szakképzés és felsőoktatás tanítási nyelve is az ukrán. 1999-ben 51 parlamenti képviselő beadvánnyal fordult az ukrán Alkotmánybírósághoz az alaptörvény 10. cikkelyének értelmezése ügyében. A fő kérdés nem az oktatás nyelve volt, de végül az Alkotmánybíróság ezt is érintette állásfoglalásában, mikor a 10. cikkelyt hivatalosan értelmezte. Az állásfoglalás 2. pontja 2. bekezdésében azt fogalmazták meg, hogy „Az állami és nem állami (közösségi, kommunális – áll a törvényben és a bíróság határozatában is) oktatási intézményekben az állami nyelv mellett – az Alkotmány 53. cikkely 5. része és Ukrajna törvényei szerint – az oktatási folyamatban használni lehet és oktatható is a nemzeti kisebbségek nyelve” (Zahalna, 2003/I:425).

Az általánosan képző intézmények típusait Az általános középfokú oktatásról szóló törvény a következőképpen osztályozta a II/9. cikkely 1. pontjában:

a) általánosan képző középiskola, amit általánosan képző I-III. fokozatú/szintű tanintézménynek neveznek. Az I. fokozat – elemi iskola (pocsatkova skola), II. fokozat – alapiskola (osnovna skola), III. fokozat – felső osztályok (ami a középiskolának felel meg, sztarsa skola);

b) speciális iskolák (iskola-internátusok), I-III. szintűek, de egyes tárgyak elmélyített oktatásával;

c) gimnáziumok, II-III. szint, egyes tárgyak elmélyített oktatásával;

d) líceumok, csak III. szint, valamely szakirány szerint (profilna);

e) kollégiumok – III. szint, bölcsész-filozófiai és/vagy kultúra-esztétikai szakiránnyal;

f) általánosan képző internátusok, ahol a gyerekeket részben vagy teljes az állam tartja el;

g) általánosan képző szanatórium-iskolák (bentlakással), I-III szintűek, olyan gyerekeknek, akik hosszantartó kezelésre szorulnak;

h) szociális rehabilitációt végző iskolák, II-III. szint, külön a fiúk és a lányok számára, akiknek különleges nevelési feltételekre van szükségük;

i) esti (váltásos) iskolák, II-III. szintűek, azok számára, akiknek nincs lehetőségük a nappali formában tanulni.

Ez a törvény egyértelműen az állami, központi irányító szervek monopóliumára épített, melyet visszalépésként értékelték az 1991-es törvényhez képest, s inkább hasonlított a szovjetunióbelire mint egy innovációt végrehajtani akaró törvényre – fogalmazta meg Igor Likarcsuk² (Likarcsuk, 2000:13).

1996-ban, a független Ukrajna alkotmányának elfogadása után az oktatásról szóló törvény új szerkesztését újra módosították (mint arról fent már említést tettünk), ami a 15 éves iskolakötelezettségi korhatárt ismét felemelte 17-re, vagyis a középiskola elvégzése újra mindenki számára kötelező lett. Ugyancsak az alkotmány elfogadása után válik

² Igor *Likarcsuk* akkor a Kijevi terület/megye oktatásügyi osztályának vezetője, a pedagógiai tudományok kandidátusa, ill. az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia levelező tagja volt.

megfigyelhetővé, hogy tendenciózan erősödött az államnemzeti ideológiának az oktatásba való integrálása. Akár a Szovjetunióban, szeptember 1-jén, az első csengő napján tartott első órákon központilag meghatározott témáról kell a tanároknak beszélni. Az állami ideológia iskolán belüli érvényesítéseként lehet értelmezni a 2004. február 25-én kiadott OTM 1/9-86. számú módszertani levelét is, ami előírta, hogy az állami szimbólumoknak – zászló, címer és himnusz – minden tanteremben, könyvtárban, dísz- és adminisztrációs teremben jelen kell lenniük, „mert ez szimbolizálja a nemzeti eszmét” (Szkiba-Terscsuk, 2006:422-423). A himnusz szövegét minden tanulónak kötelessége tudnia, ill. élelnelnie is.

A második évtized: átalakítások és visszalépések

Nemcsak az iskolák formája mutatott változást az első kilenc év után, hanem megfigyelhetővé vált az oktatásban az ukránnak mint állami nyelvnek a kiterjesztése. A fent említett 1991-99-es periódusban 60 új iskolát nyitottak ukrán nyelven, és 166 orosz nyelvűt szerveztek át ukrán tannyelvűvé. A maradék orosz iskolában párhuzamos ukrán nyelvű osztályokat hoztak létre. 1999-ben a tanulók 67,4%-a tanult ukrán nyelven, míg 1991-ben ez az arány 49,3% volt (Litvin, 2000:287).

Az, hogy az ország gazdasági helyzetének mélyrepülése 2000 környékén megállt, lehetőséget adott újra az oktatás elhúzódo reformjának áttekintésére. Ám ezt az áttekintést maga az irányító szerv – az Oktatási Minisztérium nem tette meg, hisz 2000-ig nem látott napvilágot egyetlen – az addigi elfogadott és elindított határozatainak teljesítéséről és hatékonyságának értékeléséről szóló – elemzés sem. Ebből azt a következtetést is levonhatjuk, hogy a mindig soron következő rendeletet úgy adták ki, hogy közben nem értékelték és vették figyelembe az előzőek eredményeit és hiányosságait. Erre enged következtetni a Legfelsőbb Tanács 2001. június 21-i határozatának 1. pontja, mely kijelentette, hogy a Miniszteri Kabinet munkája hiányos az oktatásról szóló törvénykezések teljesítése terén, s 2001. szeptember 1-jétől 50%-os alapbéremelés végrehajtását rendelte el a pedagógusi és tudományos-pedagógiai munkát végzők számára (Zahalna, 2003/I:342). A Legfelsőbb Tanács felhívta a kormány figyelmét arra, hogy az oktatásról szóló törvény 61. cikkelyének 7. pontja szerint bármilyen átcsoportosítást is hajt végre a kormány az aktuális állami költségvetésben, az semmiképpen nem érintheti az oktatásra elkülönített pénzeket, ill. az általános középfokú oktatásról szóló törvény 43. cikkelye 2. pontját, melyben azt fektették le, hogy a fizetéseket az ukrán állami költségvetésből kell biztosítani, semmilyen más formában nem lehet a pedagógusokat bérezni.³ Az 1997-2000 közötti években a fent említett kifizetések nem történtek meg, s a Legfelsőbb Tanács ezt állami adóssággént definiálta a tanárok felé.⁴ A kormány 2001. augusztus 14-i határozatában az oktatási intézményekben és hivatalokban dolgozók alapbérének nem a parlament által előírt 50,

³ A bérezés más formája alatt próbálta több helyi közoktatási szerv az iskolai pedagógusokat arra rávenni, hogy – kérvényezzék, elmaradt fizetésük fejében valamely magáncég áruiból válogathassanak, s így tudja le a közigazgatás az elmaradt bérek kiegyenlítését.

⁴ Ezt az adósságot csak a 2006/07-es tanévben egyenlítették ki, de semmilyen hátraléki kamatot nem számoltak fel hozzá, csak az inflációs együtthatóval szorozták meg azt.

csak 15%-os emelését rendelte el, ill. a 2002-es évtől kezdve végre beiktatták az állami költségvetésbe az oktatásról szóló törvényben szereplő illetményekeket is (Zahalna, 2003/II:434). A béremelést a kormány 2003 májusában és júliusában folytatta, de az végül mégis csak 45%-ot tett ki.

A 2002-es évtől kezdve fokozatosan szerették volna beindítani az Iskolabusz programot, ami azon középiskolákat érintette, melyek körzeti jelleggel 4-5 településről fogadták be a tanulókat a II-III. szintű oktatásra. A kormány azonban csak 2003. január 16-án döntött „Az iskolabusz program jóváhagyásáról”. Az akkori adatok szerint Ukrajna iskolásainak 12%-a (ami 261 954 gyereket jelentett akkor) szorult naponta ingázásra lakhelye és tanintézete között. Voltak olyan területek, ahol az ingázni kényszerülők 23%-ot, s volt ahol csak 7%-ot tettek ki.

A közoktatási intézmények 1991 után kialakult széleskörű autonómiáját az állam 1999 után fokozatosan kezdte visszaszorítani, amit számtalan, újonnan elfogadott rendelet mutat. Miután 2000-ben, első olvasatban elfogadták a felsőoktatásról szóló törvényt, már megfigyelhető volt a magántulajdonú felsőoktatási intézmények és kihelyezett tagozatok számának megnövekedése. Ugyanekkor az állami finanszírozású felsőoktatási intézményekben a hallgatói helyek 30-50%-át fizetetté alakították. A felsőfokú diploma megszerzése egyre inkább kiváltsággá vált. Részben ennek kiküszöbölésére határozott a kormány 2000. május 27-én a diákhitel létrehozásáról (Zahalna, 2003/II:249-250). A Viktor Juscenko vezette kormány megfogalmazásában kölcsönt az igényelhetett, aki sikeresen felvételizett Ukrajna területén működő valamely felsőoktatási intézménybe, és nem töltötte be még a 28. életévét. A diákhitelt 3%-os évi kamattal 15 évre szándékoztak adni, melynek visszafizetését a kívánt oklevél megszerzése utáni 12 hónap elteltével kellett megkezdeni, s aztán minden évben a felvett összeg 1/15-ét fizetni vissza. Kitétel volt még, hogy csak az alapképzésben és első diploma megszerzéséhez lehetett igényelni az állami kölcsönt.

Az intézményi autonómia, ill. az állam látóköréből kikerülő magánintézményi rendszer „kordában tartására” 2001. november 29-én a kormány újra felállította az oktatás állami felügyeletének központi rendszerét (Zahalna, 2003/II:436-440). Ez az új határozat is visszalépés volt az 1992. szeptember 17-i és az 1997. január 30-i kormányrendeletekhez képest, melyeket hatálytalanított. A Szovjetunióhoz hasonló központi Állami Tanfelügyelőség elsődleges feladatául a tanintézmények munkájának állami kontrollját tűzték ki, függetlenül azok alárendeltségétől és tulajdonformájától. Feladata volt még ellenőrizni az ország alkotmányának, törvényeinek és jogi szabályozásainak betartását, az ukrán és nemzeti kisebbségek nyelvének használatát; a közoktatási szervek munkáját, hogyan valósítják meg az állami politikát az oktatási szférában; szakmai minősítést adni az oktatási intézmények munkájáról. A szigorú és állandóan változó, sokszor teljesíthetetlen feltételeket állító Állami Felügyelőség tevékenysége következtében, a 2004-2008 közötti időszakban, látványosan lecsökkent a megfelelő pedagógusi és infrastruktúra nélkül működő, de nagyon sok tandíjat beszedő és a diplomákat „futószalagon” kiállító felsőoktatási intézmények száma. Ez akár örvendetes is lehetne, ha közben a középfokú oktatás nem süllyedt volna vissza a parancsuralmi rendszer szintjére, megvonva minden szakmai és intézményi kezdeményezést tőlük. Pedig az 1990-es évek közepétől jellemző tanárhány

folyamatos volt, s a 2001/02-es tanévben is 8400 pedagógusi hely volt betöltetlen, amiből 5500 faluhelyen – a legtöbb a Donyec, Herszon, Harkov, Dnyipropetrovszk, Zaporizsjja megyékben, ill. a Krími Autonóm Köztársaságban volt (IZMON, 2002/20:6). Még mindig katasztrofális volt az iskolák ellátottsága, például:

- országos szinten taneszközökkel 22,9%-ban voltak ellátva;
- a fizika, biológia, kémia laboratóriumi munkák 6-9%-át tudták csak elvégezni felszerelés hiánya miatt;
- az iskolák 10%-ának volt korszerű számítástechnikai osztálya, falun ez az arány 4,7%;
- a szükséges tankönyvek 49%-át tudták csak kiadni (IZMON, 2002/20:6).

A komor állapotok ellenére az 1991-2002 közötti nemzetközi tanulói szaktárgyi olimpiákon Ukrajna tanulói 177 érmet gyűjtöttek be, amiből 26 arany, 69 ezüst és 82 bronzérem volt.

Miközben az oktatáspolitikában a parancsuralmi rendszerre jellemző visszarendeződések jelei mutatkoztak, a hatalmi harcok következtében a kormánypolitika fokozatosan jobbra tolódott, s a nacionalizmus jeleit kezdte mutatni. Ebben a szellemben született 2003. október 2-án a Viktor Janukovics vezette kormány határozata, ami az ukrán nyelv fejlesztéséről és használatáról szólt (Zahalna, 2003/II:546). Visszalépésként lehet értékelni az iskolai kör- és sarokbélyegzők, ill. kiírások szabályozásáról 2004. február 17-én megjelent szakminisztériumi rendelet is (Szkiba-Terescsuk, 2006:227), ugyanis 2004-ig azok ukránul és a tanítás nyelvén voltak megfogalmazva és kivitelezve (IZMO, 2000/11:19-20). A 2004-es rendelethez csatolt leírásban azonban már az olvasható, hogy minden kiírásnak ukránul kell szerepelnie, esetleg egyidejűleg ukránul és oroszul. Eltűntek tehát a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató intézményekről az oktatás nyelvén való kiírások.

Oktatásszervezés és tartalom

A fent ismertetett nemzeti oktatási koncepció változást vont maga után több tárgynak az oktatási tartalmát tekintve. Az oktatásszervezés egyik kulcskérdése volt a Szovjetunió tankönyveinek nemcsak egyszerű cseréje, hanem ukrán nyelvűre való váltása is. Erről 1991 júniusában, négy állami szerv – az USZSZK Közoktatási Minisztériuma, a Felső és Középfokú Szakmai Oktatási Minisztérium, az USZSZK Sajtóért Felelős Állami Bizottsága, ill. az USZSZK TA Elnökségének Kollégiuma fogadott el határozatot. A rendelet a középiskolák és tanárképző intézmények új tankönyveinek, segédkönyveinek és tanterveinek elkészítésére kiírandó pályázat meghirdetéséről szólt. A pályázatokat az 1991-95 közötti időszakban bonyolították le (IZMNO, 1991/21:3-5). Ugyancsak új tankönyveket szándékoztak készíteni az 5-11. osztályokra ukrán és orosz nyelvből és irodalomból, ill. ezeken kívül az 5. osztály számára Elbeszélések Ukrajna története tantárgyból, 6. osztályra ókor tankönyvet, 7-11. osztályra új Ukrajna története tankönyvet, 9. osztályra Ukrajna földrajzát, 8-11. osztályokra Ember és társadalom tankönyvet.

Az önállóság második, 1992/93-as tanévében egy sor oktatástartalmi és szerkezeti változtatás bevezetésére került sor:

- Az ukrán iskolákban bevezették A világ népeinek irodalma tárgyat, s a szakminisztérium azt javasolta, hogy a tanítandó művek 60%-a a világ, 25%-a az orosz, 15%-a

pedig a FÁK többi népeinek irodalmából kerüljön ki. Azt is célszerűnek tartották ekkor, hogy az orosz irodalmat az eredeti nyelven tanulják az ukrán iskolákban is.

- Ugyanettől a tanévtől kötelezően bevezették az 5. osztály számára a Szülőföldem nevű tárgyat a természetrajz helyett, s így ez lett a földrajzhoz átvezető, bevezető tantárgy.

- A jogi alapismeretek tárgyat Az ukrán állam és jog alapjaira cserélték.

- A középszintű oktatási intézmények 10-11. osztályaiban a fiúk számára bevezették a behívás előtti katonai felkészítést, a lányoknak pedig az egészségügyi felkészítést heti 1-1 órában, ill. a polgári védelmet együtt tartották havonta egyszer számukra.

- Az 1992 decemberében a szakminisztérium felhívta az illetékesek figyelmét arra, hogy a következő tanévtől bevezetni szándékozik az idegen nyelv oktatását az elemi osztályokban.

- Ugyanekkor közzétették azt a tantervi tervezetet, mely a 2. osztálytól kezdve építette fel az idegen nyelv oktatását angol, német, francia és spanyol nyelvekből.

Ezzel egy időben azt a koncepciótervezetet is közzétették, mely az irodalomoktatás szerkezeti váltását tartalmazta. A Szovjetunió általános képzésű iskoláiban volt az anyanyelv és a hozzá tartozó irodalom, meg az orosz nyelv és irodalom. Az ukrán oktatásirányítás ezt hiányosnak tartotta, változtatni óhajtott ezen, s az indoklását két érveléssel támasztotta alá: az egyik, miszerint ha minden marad a régiben, az ukrán iskolások csak saját népük irodalmával fognak megismerkedni, ami nemzeti izolációhoz vezethet, miközben nem ismerkednek meg a világirodalom kiemelkedő alkotásaival, s ugyanabba a hibába esnek, mint a Szovjetunió, ahol csak az orosz irodalmat oktatták. A másik okot abban látták, hogy az ország területén élő nem ukrán iskolákban tanulóknak nem lehet ugyanazt a követelményt állítani, mint az ukránoknak. Ezért úgy vélték, az ukrán állampolgároknak legalább három nyelvet kellene bírniuk: az államit, egy világnyelvet, s egyet az Ukrajnában élő népekekből (IZMO, 1992/24:24-26). 1993/94-es tanévre a szakminisztérium engedélyezte a fent javasolt forma bevezetését, ám a tervezet véglegesítése sajnos nem történt meg. A polietnikus Ukrajnában – ahogy a tervezet szerzői fogalmaztak – az ukrán iskolákban külön tantárgyként és óraszámokban oktatják a világirodalmat, a nemzetiségekben azonban a világirodalmat az anyanyelvű irodalom óráin kell megoldani, de nem emelt óraszámokban. Ami annyit jelent, hogy saját irodalmuk kevesebbet ér, mint az ukránoké, mert azt külön tanulják.

Ukrajnában a tankönyveket a tanulók, akár a Szovjetunió utolsó évtizedében, ingyen kapták használatra az iskolai könyvtárból egészen 1996-ig, mivel 1996. augusztus 31-én a kormány elrendelte az iskolai tankönyvek használatáért való díjfizetés bevezetését (Zibranja, 1996/17:474). A kormányrendelet 1996. szeptember 1-jén vezette be a tankönyvek hivatalosan megállapított ára utáni 20% használati díj beszedését. A fizetést évente egyszer kellett megejteni, minden év október 1-jéig (1996-ban december 1-jéig) a takarékbank fiókjainál. A befizetés alkalmával, banki átutalás címén is kellett a szülőknek fizetni, aminek mértékét a bank határozta meg. A megadott számlán összegyűlt pénzt október 20-ig kellett a közoktatási szerveknek átutalniuk a minisztérium számlájára. A minisztérium pedig azt ígérte, hogy a befolyt összeget tankönyvelőállításra fogja használni. Egy tanuló

6–12 tankönyvvel rendelkezett, s ezek után kellett fizetni a használati díjat. A nemzetiségi iskolákban tanulók számára azonban ez lényegesen magasabb összeget jelentett, mivel a számukra kiadott tankönyvek átlagosan 8-10-szer drágábbak voltak, mint az államnyelvűek, így azok 20%-os díja az államnyelvű könyvek 100%-os árának felelt meg. Ezt az összeget kellett megszorozni 12-vel (Szamborovszkyné Nagy, 2003). 2002-ben 47 parlamenti képviselő – a szülők által írt kérvények és feljegyzések alapján – az alkotmánybírósághoz fordult, mondván, a kormányhatározat ellentmond Ukrajna alkotmánya 24. cikkelye 2. bekezdésének és az 53. cikkelynek is, ami a középfokú oktatás teljes ingyenességét garantálja az állampolgárok részére. A beadványban arra is kitértek, hogy a magyar, román, lengyel és más nemzetiségi kisebbségek nyelvén kiadott tankönyvek – mivel kisebb példányszámúak, mint az ukrán – 8-10-szer drágábbak, ebből kifolyólag a használati díjuk is tízszerese az államnyelvűeknek. Ez pedig sérti az állampolgársági egyenlőséget, amit pedig az alaptörvény 24. cikkelyének 2. bekezdése garantál. A kormány azzal érvelt, hogy az alkotmány nem írta körbe, mit ért az „oktatás” fogalom, ill. az „ingyenes oktatás” alatt, a törvények pedig sehhol nem írtak a tankönyvek kötelező ingyenességéről, kivéve az 1997-ben kiadott Ukrajna helyi önkormányzatairól szóló törvény 32. cikkelyét. Ekkor Kucsma elnök úgy foglalt állást, hogy a tankönyvek az oktatás elidegeníthetetlen tartozékai, tehát az állam csak a kötelességét teljesíti, ha azt ingyen biztosítja. A Legfelsőbb Tanács az elnökhöz hasonlóan foglalt állást a kérdésben. A vizsgálat után az alkotmánybíróság 2002. november 21-én a 47 parlamenti képviselő értelmezését találta a törvényekkel harmonizálónak, vagyis Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 1996-os döntését alkotmányellenesnek ítélte, s a rendeletet hatálytalanította (Zahalna, 2003/I:434). Az akkor aktuális 2002/03-as tanévben november végére már beszédtek a tankönyvhasználati díjak zömét, s vissza abból senki, semmit nem kapott. Egy – akkor – 48 milliós országban ez nem pár száz hrvnyát jelentett. Sem a kormány, sem az adminisztráció vagy a közoktatási szervek nem számoltak el vele a közvélemény felé, végül is hová kerültek a beszédett pénzek, és mire használták el az 1996–2002 közötti összegeket.

Az oktatásszerkezetben és tartalomban lényeges változást a kormány 2000. november 16-i határozata hozott, mivel elrendelte az addig 11 éves oktatási rend 12 évesre való váltását (Zahalna, 2003/II:308). Az elképzelés szerint a 2001/02-es tanévben beiskolázott gyerekek számára a kötelező oktatás már 12 éves lesz, s az átállást három szakaszban hajtják majd végre 2001 és 2007 között.

2003. szeptember 25-én a szakminisztérium elrendelte minden általánosan képző középiskola szakosodását valamely tudományág szerint. A rendelkezésben öt szakosítási ágat jelöltek meg az iskolák számára:

- társadalmi-humán (ami lehet filológiai, történelmi-jogi, gazdaságtani);
- természettudomány-matematikai (kémia, biológia, földrajz, egészségügy, környezettan);
- technológiai (számítástechnika, termelési technológiák, tervezés, menedzsment, közszolgáltatás);
- művészet-esztétikai (zene, képzőművészet, koreográfia, művészettörténet);

- sport;
- univerzális

Bár a felsőoktatásra vonatkozott elsődlegesen, a középszintű oktatás szervezését is érintette, s jelentős kihatással volt a nemzetiségi nyelveken oktató iskolákra is a tény, hogy Ukrajna 2005. május 19-én aláírta a bolognainak nevezett nyilatkozatot, vagyis csatlakozási szándékát az egységes európai oktatási térséghez. Kucsma elnök utasítására 2005. július 4-én a kormány december végén létrehozta Kijevben Az Oktatásminőség Értékelésének Ukrán Központját, s nyolc regionális részlegét: Vinnica, Dnyipropetrovszk, Donyeck, Ivano-Frankivszk, Odessza, Szimferopol és Harkiv városokban (Szhiba-Terscsuk, 2006:245–250). Ezekben a központokban azon érettségiző tanulók tudásának mérését tervezték, akik a felsőoktatásban kívántak továbbtanulni. Az emelt szintű érettséginek is nevezett teszt kiváltotta az addigi hagyományos, tételek alapján való szóbeli vizsgát, ill. egyben a felsőoktatási felvételi szerepét is betöltötte. Ez a rendelet végeredményben a felsőoktatási intézmények addig sem igen széles autonómiáját csonkította, ill. az OM már addig is nagyfokú monopóliumát erősítette az oktatás felső szintjén is. A szakminisztérium megyénként pontos tanulói létszámra lebontva írta elő, hányan jelentkezzenek „saját akaratkából” a próbatesztekre. A 2007/08-as tanévben már minden felsőoktatási intézménybe továbbtanulni vágyó érettségiző számára kötelezővé tették a külső, függetlennek nevezett vizsgaközpontokban való tesztelést államnyelvből. Az itt szerzett érettségi bizonyítvány, amit szertifikátnak neveznek, csak egy évig volt érvényes. Amennyiben tehát valaki az emelt szintű vizsga letételének évében nem jutott be, vagy valami más okból kifolyólag nem lett egyetlen felsőoktatási intézmény hallgatója sem, akkor, ha felvételizni akart a következő évben, újra vizsgáznia kellett. Az első éven csak az államnyelvből és irodalomból volt kötelező minden továbbtanulni szándékozónak a vizsgaközpontban tesztet írni, a többi tárgyat iskolájában tehetta le. A 2008/09-es tanévben azonban az érettségire készülő osztályokban a tárgykutatást május 1-jéig teljesen be kellett fejezni. Ekkor már az ukrán nyelv mellett abból a tárgyból is tesztet kellett írni, amilyen szakirányba készült a tanuló felvételizni, de a többit még mindig letehetette iskolájában is (IZMON, 2009/5-6:14-15). A 2009/10-es tanévre a szakminisztérium eltörölte az érettségi vizsgákat a felvételizni nem szándékozó végzősök számára, s az érettségi minősítés három év végi dolgozattal lett megoldva. Az államnyelv tartalomírás formájában kötelező mindenki számára; a matematika csak az univerzális, természettudományi-matematikai, gazdaságtani, számítástechnika-technológiai szakirányú iskolák számára kötelező, az Ukrajna története pedig a filológiai, társadalomtudományi-humán, művészi-esztétikai, valamint a sport szakirányú intézmények végzősei számára kötelező, a harmadik vizsgatárgyat a tanulók választhatják ki. Az általános iskolai szintet jelentő 9. osztály végén azonban megmaradtak a vizsgák öt tárgyból: ukrán nyelv, matematika, földrajz, biológia és egy, a tanulók által választott humán tantárgy (IZMON, 2010/4-6:3–40).

A politika felső szintjén történt személyi változás 2010-ben újra agresszíven belenyúlt a közoktatásba. 2010 tavaszán új elnöke lett az országnak Viktor Janukovics személyében, s megválasztása után, a 2010. július 6-án keltezett törvény felülírta a Kucsma elnök által 1999.

május 13-án aláírt, az általános középfokú oktatásról szóló törvény azon részeit, melyek a középiskolai oktatás időtartamát tizenkét évben határozták meg. Ennek következtében a teljes középiskolai képzés újra tizenegy éves lett, amiből a 10-11. osztályok képezik a középszintet. A rendelet nem engedélyezte, hogy azon osztályok, akik a 12 éves oktatású rendszerben kezdték el tanulmányaikat, abban is fejezzék be.

Összefoglalásként elmondható, hogy az immár két évtizede független Ukrajnában az oktatáspolitikai igen sok változáson esett át. Ezek a szinte már permanenssé váló reformok okozták/zák a közoktatási szféra legnagyobb gondját, hisz a társadalompolitika e szektorának a kiszámíthatóság, a távlatok biztos volta adná a legjobb közeget a minőségi munkavégzéshez. Az oktatás soha nem a mának vagy a holnapnak dolgozik, hanem a jövőnek – így a felnövekvő generációnak kiegyensúlyozott és magabiztos tanárookra, oktatási térre lenne szüksége. Ez utóbbi azonban nem mondható el az ukrán iskolákról.

Felhasznált források és szakirodalom

- Argumenti, 1993. Аргументы и факты (Москва), 1993, №15.
- Harany, 1996, ГАРАНЬ О. В. «Перебудова» і розпад СРСР. In. Історія України нове бачення / у двох томах. Т.2. / Під ред. академіка НАН України В. А. Смолія. Київ, Видавництво «Україна», 1996. с. 419.
- ІЗМНО, 1991/21. „А köztársaság általánosan képző iskolái és tanárképző intézményei számára írandó új tankönyvek, segédkönyvek és tantervek elkészítésére kiírandó pályázat levezetéséről”. In: ІЗМНО УРСР, 1991, №21. с.3-5.
- ІЗМНО, 1991/22. ІЗМНО УРСР, 1991, №22.
- ІЗМО, 1992. ІЗМО України, 1992, №13.
- ІЗМО, 1992/24. Концепція літературної освіти. Єдність національної гуманітарної освіти в поліетнічних умовах України. In: ІЗМО України, 1992, №24.
- ІЗМО, 1997. ІЗМО України, 1997, №19.
- ІЗМО, 1999. Доповідна про стан погашення заборгованості із зароботної плати та інших соціальних виплат працівникам освіти з Державного бюджету в поточному році. In: ІЗМО України, 1999, №24.
- ІЗМО, 2000/11. Ukrajna oktatási Minisztériumának 1999. december 22-i, 434. sz. parancsa „Az általánosan képző oktatási intézmények kör- és sarokbélyegzője, ill. kiírásának követelményeiről”. In: ІЗМО України, 2000, №11.
- ІЗМОН, 2002/20. Про підсумки 2001/02 навчального року та завдання на новий рік. In: ІЗМОН України, 2002, №20.
- ІЗМОН, 2009/5-6. Ukrajna OTM 2009. január 30-i, 1/9-73. iktatószámú módszertani levele «Про порядок закінчення навчального року та проведення державної підсумкової атестації у загальноосвітніх навчальних закладах в 2008/09 навчальному році». In: ІЗМОН України, 2009, №4-5-6.
-

- IZMON, 2010/4-6. Ukrajna OTM 2010. február1-jei, 1/9-50. iktatószámú határozata „A 2009/10-es tanév befejezéséről és az állami összesítő minősítés levezetési rendjéről az általánosan képző oktatási intézményekben”. In: ІЗМОН України, 2010, №4-5-6. лютий.
- Krausz-Szilágyi, 1992. Oroszország és a Szovjetunió XX. századi képes kronológiája (1900-1991). Szerk.: Krausz Tamás és Szilágyi Ákos. Akadémiai Kiadó, Bp., 1992.
- Likarcsuk, 2000. Лікарчук І. Закон України про загальну середню освіту і перспективи його функціонування // Світло, 2000, №3
- Litvin, 2000, Литвин В. М. Україна на межі тисячоліть (1991-2000 pp.). Серія «Україна крізь віки», т.14. – Київ, Видавничий дім «Альтернативи», 2000.
- Lukovenko és társai, 2002. ЛУКОВЕНКО Ю., КОЛОВИЦЬКОВА О., НІКІТІН В., ЯКУШИК В. Стан і перспективи реформування освіти в Україні // Директор школи, 2002, №21-22.
- Osznovni, 2001. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2000/2001 навчального року. Статистичний бюлетень. Київ: Держкомстат, 2001.
- Presszkonferencija, 1990, Пресконференція Голови Верховної Ради УРСР Л. И. Кравчука // Радянська Україна, 1990, 26 липня
- Szaborovszkyné Nagy Ibolya: A történelemtanítás tündöklése és bukása. (Reformok és kísérletek Ukrajnában). In. Közös értékeink. Tanulmánykötet. Szerk.: Gabóda Béla és Lipcsei Imre. PoliPrint, Ungvár, 2004.
- Szaborovszkyné Nagy, 2003. SZABOROVSZKYNÉ NAGY Ibolya: A történelemoktatás jelenlegi helyzete Ukrajnában (eredmények és problémák, rövid kitekintéssel a jövőre). Történelempedagógiai füzetek №15, Bp., 2003.
- Szeredni, 2001. Середні навчальні заклади України на початок 2000/2001 навчального року. Статистичний бюлетень. Київ: Держкомстат, 2001.
- Szkiba-Terescsuk, 2006. Книга керівника навчально-виховного закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. В. В. Скиба, Б. М. Терещук. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006.
- Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 1997. április 14-i, 346. számú rendelete „Az oktatási dolgozók számára biztosított éves 56 naptári napot kitevő oktatói szabadság megadásának rendjéről”, In. Загальна середня освіта, Ч.ІІ, 2003.
- UNESCO 2000. ЮНЕСКО 1990-1999 Україна. Національна доповідь Освіта для всіх. 2000 рік. Оцінка.
- Vidomoszi, 1990:, Відомості Верховної Ради УРСР, 1990, №34, Ст. 499.
- Vidomoszi, 1990:451, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, №34, Ст. 451; ld. még Голос України, 1991, 26 червня.
- Vidomoszi, 1991:445, Відомості Верховної Ради України, 1991, №33, Ст. 445; Голос України, 1991, 1 серпня.
- Vidomoszi, 1991:502, Відомості Верховної Ради України, 1991, №38, Ст. 502.

- Vidomoszi, 1991:621, „Az SZSZKSZ egyes törvényeinek Ukrajna területén való ideiglenes hatályban tartásáról”, In. Відомості Верховної Ради України, 1991, №46, Ст. 621.
- Vidomoszi, 1991:701, Відомості Верховної Ради України, 1991, №50, Ст. 701.
- Zahalna, 2003/I. Ukrajna Alkotmánybíróságának állásfoglalása „Megfelel-e Ukrajna Alkotmányának Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 1996. augusztus 31-i, 1031. számú határozata „A tankönyvhasználatért való fizetés bevezetése az általánosan képző iskolákban”?”, In. Загальна середня освіта, 2003.Ч.I
- Zahalna, 2003/I. Загальна середня освіта: Збірник нормативно-правових документів. Частина I. – Київ: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2003.
- Zahalna, 2003/II. Загальна середня освіта: Збірник нормативно-правових документів. Частина II. – Київ: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2003.
- Zibranja, 1996/17. „A tankönyvhasználatért való fizetés bevezetése az általánosan képző iskolákban”, In. Зібрання постанов Уряду Країни, 1996 р, №17.